

ALOIS JIRÁSEK

FILOSOFSKÁ HISTORIE

CHARAKTERISTIKA UMĚLECKÉHO TEXTU

Vavřena kráčeje po schodech k bytu aktuárovu hleděl dychtivě před se a čekal, že Lenku uvidí. Ale chodba byla prázdná, dveře Lenčina pokojíku zavřeny. Již druhý den ji neviděl. Toužil ji spatřiti. Věděl, že to není náhodou, že aktuárka jí brání. I dnes bylo jako včera, ani matka, ani dcera si instruktora nevšimly tak, jako jindy. Jediné bylo dnes kromobyčejné to, že pan aktuár už byl doma. Vavřena učil. Jindy přes tu chvíli přicházívala slečna Lotty pro to nebo ono, teď se z prvního pokoje ani nehнула. Když bylo po hodině, aktuár, sedě ve své lenošce a hledě na Herodesa krále, zastavil Vavřenu a mluvil k němu. Pověděl svým lhostejným, chladným způsobem, že je úředníkem, jenž musí býti pořádným, a že tedy pořádek také na jiných žádati musí. Pan instruktor však že si všímá příliš jiných věcí, co se naň nepatří, a že mu to bude ještě jednou škodit více než teď. Že by měl jen studovat, a ne si rebelie a zbytečného vlastenčení všímat a jiné kazit.

Analýza uměleckého textu

- **zasazení výňatku do kontextu díla**

Přibližně uprostřed knihy, před zkouškami a boji v Praze.

Děj začíná v dubnu 1847 v Litomyšli. Sleduje život studentů, lásky, vztahy, radosti i starosti. Vavřena miluje Lenku, se kterou má podobné vlastenecké cítění a vyměňují si české knihy. Frýbort miluje Márinku, dceru jejich domácích. Márinku miluje také Špína, ale kvůli své nesmělosti lásku skrývá. Studenti se vzbouřili, protože jim bylo odepřeno slavit majáles. Měli být potrestáni, ale dostali jen malý trest. Za nějaký čas dělali zkoušky. Zkoušky udělal Vavřena, Frýbort a Zelenka. Špína ne. V Praze začínalo povstání a tvořily se národní gardy. Když se studenti dozvěděli, že Praha je obklíčena, přišli jí na pomoc. Praha se proměnila v město barikád a urputných bojů. Nevycvičení a špatně vyzbrojení dělníci a studenti bojovali proti vyzbrojeným vojákům. V několika dnech boje v Praze se rozhodlo. Praha se musela vzdát. Pražské povstání bylo poraženo. Frýbort a Vavřena utekli, aby mohli dostudovat. Frýbort si vzal Márinku. Vavřena se po dostudování stal lékařem a odjel za otcem. Nakonec si vzal Lenku. Špína padl na bojišti.

- **téma a motiv**

téma: průběh Vavřenova doučování u aktuárů

motivy: schody, Lenka, lenoška, král Herodes

- **časoprostor**

prostor: Litomyšl, byt pana aktuára

čas: od jara 1847 dál

- **kompoziční výstavba**

Děj je vyprávěn chronologicky.

- **literární forma, druh a žánr**

próza, epika, povídka

- **vypravěč**

vševědoucí vypravěč v er-formě

- **postavy**

Vavřena – je vážný, jemný, hodný, poctivý, oblíbený student, milující svůj mateřský jazyk

Lenka – mladá dívka, značně ovlivněná svým strýcem, zesnulým knězem Jiřím. Je vlastenka, ale své smýšlení se před tetičkou snaží zakrývat: nenašla by u ní pochopení.

Slečna Elis – i když je okolím vnímána jako neprovdaná žena, není vůbec zatrpklá. Velmi si oblíbí studenta Vavřenu a později i Lenku.

Paní Roubínková – se stále těší z postavení svého manžela, aktuára Roubínka. Nejčastěji mluví spisovnou češtinou prokládanou německými výrazy. Nemá tedy pochopení pro vlastenecké cítění své neteře Lenky. Jako každá matka se snaží dělat to, co si myslí, že je nejlepší pro její dceru. Například dobře se provdat. To se však nepodaří.

Lotty – se chová jako obyčejná městská slečinka, která se nejvíce zajímá o svůj zevnějšek. Milé chování studenta Vavřeny si plete s náklonností nebo dokonce s láskou. Nutno ovšem podotknout, že je ovlivněna svou německy smýšlející matkou.

- **vyprávěcí způsoby**

v úryvku je pouze pásmo vypravěče v er-formě

- **typy promluv**

žádné, v úryvku je pouze pásmo vypravěče

- **jazykové prostředky a jejich funkce ve výňatku**

přechodník *kráčeje, sedě, hledě*

inverze *k bytu aktuárovu, na Herodesa krále*

archaismus *spatřiti, aktuár (nižší úředník), aktuárka, musí býti, žádati, naň, rebelie*

zdrobnělina *pokojík*

- **tropy a figury a jejich funkce ve výňatku**

přirovnání *I dnes bylo jako včera*

metonymie *když bylo po hodině (po vyučovací hodině)*

Literárněhistorický kontext

- **kontext autorovy tvorby**

2. polovina 19. století a 1. polovina 20. století

Alois Jirásek (1851–1930)

- český prozaik, dramatik a politik, autor řady historických románů
- pocházel ze starého selského rodu
- navštěvoval německé benediktinské gymnázium v Broumově (1863–67), české gymnázium v Hradci Králové (1867–71) a na pražské univerzitě vystudoval historii (1871–74)
- čtrnáct let žil v Litomyšli a působil tam jako gymnaziální profesor dějepisu a zeměpisu
- roku 1888 přesídlil do Prahy, kde bydlel na dnešním Jiráskově náměstí, nejdéle (od roku 1903 do smrti) v ulici Resslova č. 1, pokračoval v pedagogické práci i v literární činnosti
- od roku 1909 byl v penzi a věnoval se výhradně literatuře
- ve shodě s charakterem svého celoživotního díla jako jeden z prvních podepsal v květnu 1917 Manifest českých spisovatelů, významné prohlášení podporující politické úsilí o státní samostatnost českého národa
- v nově vzniklé Československé republice se stal poslancem Revolučního národního shromáždění Republiky československé
- v parlamentních volbách v roce 1920 získal senátorské křeslo v Národním shromáždění
- senátorem byl do roku 1925
- v parlamentu zasedal za Československou národní demokracii
- v politice setrval až do své nemoci, která mu také znemožnila psát
- v letech 1918, 1919, 1921 a 1930 byl navržen na Nobelovu cenu za literaturu
- byl výtvarně nadaný, přátelil se s Mikolášem Alšem
- byl evangelík, což je patrné v některých jeho dílech

- jediný z našich spisovatelů, který popsal historii od doby mýtů až po NO
- celkem 50 knih (z toho několik trilogií, tetralogie, pentalogie)
- vrchol dějin vidí v husitství, úpadek v době pobělohorské
- hybnou silou dějin je lid (proto bylo jeho dílo zneužito v době komunismu)
- výborný vypravěč, ovládá dramatické zápletky a dobovou atmosféru, zvláště davové scény
- co je mu vyčítáno: zdouhavý děj, detailní popisy reálií = pro trpělivého čtenáře, nepřiliš hluboká psychologie postav, charaktery jsou průhledné
- 1. doba mýtů: *Staré pověsti české* – soubor pověstí, určeno dětem (čteno i dospělými)
- 2. doba husitská: *Mezi proudy*, *Proti všem*, *Bratrstvo* – 3 trilogie o husitském hnutí
Z Čech až na konec světa – povídka pro mládež, pouť Jiřího z Poděbrad do západní Evropy
- 3. doba baroka: *Temno* – v románu vystupuje Antonín Koniáš, ničitel nekatolických knih
- končí svatořečením Jana Nepomuckého, vše na pozadí lásky Helenky (evangeličky) a Jiřího (katolíka)
Psohlavci – skutečná osobnost Jan Sladký Kozina
- 4. doba rokoka a osvícenství: *Poklad*, *Na dvoře vévodském* – romány
- 5. doba národního obrození: *F. L. Věk* – pentalogie, hlavním hrdinou je nedostudovaný filozof František Ladislav Věk z Dobrušky (podle skutečného F. L. Heka)
- dobové události: rušení klášterů císařem, zrod českého divadla, obrozenecký program, Krameriovo knihkupectví, korunovace krále
- mnoho skutečných postav: Václav Thám, nakladatel Kramerius, básník Š. Hněvkovský
U nás – tetralogie, volné pokračování F. L. Věka
Filosofská historie – povídka ze studentského života v Litomyšli, viz rozbor
drama: trilogie *Jan Hus*, *Jan Žižka*, *Jan Roháč* – „trilogie tří Janů“
Lucerna

- **literární / obecně kulturní kontext**

Realismus:

základní princip = pravdivost, věrnost skutečnosti

- snaha zachytit skutečnost komplexně
- autor není součástí díla
- objektivita díla – ale autorův subjekt nelze z díla zcela vyloučit
- typizace postav a prostředí + kritika společnosti
- řešení sociálních problémů
- v menší míře se uchyluje do minulosti (když, tak slouží jako paralela k dnešku)
- projevuje se mnoho tvůrčích postupů a prostředků
- řešení problémů venkova, generační, náboženské a sociální předsudky, historické romány
- kritický realismus, naturalismus (ostřejší, kritičtější)
- u nás dvě základní skupiny autorů: venkovská próza (Třebízský, Rais, Nováková, Stašek) a historická próza (Jirásek, Winter)
- český realismus nezobrazuje komplexně celou společnost (jako francouzský nebo ruský), čeští autoři se zaměřili na menší okruh = drobnokresba

historická próza:

Zikmund Winter (1846–1912)

- profesor dějepisu, historicky pravdivější než Jirásek
- těžce přístupný autor, užívá archaickou stavbu vět a archaismy
- přítel A. Jiráskova, ale sledoval v díle jiné kvality – měl kritický nesmlouvavý pohled
- zaměřen na 16. a počátek 17. století – humanismus

Rakovnické obrázky – soubor povídek (Nezbedný bakalář)

Mistr Campanus – jediný W. román, z doby předbělohorské a bělohorské

- řada skutečných postav, hlavní postavou je rektor pražské univerzity Jan Campanus Vodňanský
- aby zachránil univerzitu před jezuitou, přestupuje ke katolíkům – oběť je marná, páchá sebevraždu

venkovský realismus:

Václav Beneš Třebízský (1849–1884)

- *V záři kalicha*, *Bludné duše*, *Anežka Přemyslovna*
- katolický kněz, jako spisovatel stranil husitům

Karel Václav Rais (1859–1926)

- *Zapadlí vlastenci*, *Kalibův zločin*, *Západ*
- venkovská próza, učitel v Podkrkonoší a na Vysočině, zakladatel časopisu Zvon

Teréza Nováková (1853–1912)

- autorka pěti románů z východních Čech
- členka ženského emancipovaného hnutí
- psala monografické romány = děj se soustředí kolem jednoho hrdiny
- *Drašar*, *Jan Jílek*, *Jiří Šmatlán*, *Děti čistého živého*, *Na Librově gruntě*

Antal Stašek (1843–1931)

- rodné Podkrkonoší – dějiště jeho děl
- *O ševci Matoušovi a jeho přátelích*

Další údaje o knize:

- **dominantní slohový postup:**

vyprávěcí

- **vysvětlení názvu díla:**

- děj pojednává o studentech studujících vysokou školu (filosofii) v Litomyšli

- **posouzení aktuálnosti díla:**

Majáles – stále existující akce – dříve byly charakterizovány především průvody různě recesisticky oblečených studentů městem a volbou Krále majálesu

- dnes mají především charakter velkého hudebního festivalu spojeného s různými zábavnými soutěžemi prezentujícími dovednosti studentů

- **pravděpodobný adresát:**

Čtenář se zájmem o historii a dobu národního obrození.

- **určení smyslu díla:**

- autor chtěl poukázat na nerovnost češtiny a němčiny, přičemž němčina je úřední jazyk a čeština pouze „vesnický“

- **zařazení knihy do kontextu celého autorova díla:**

Dílo patří do doby obrození, o kterém napsal celkem tři díla – nejznámější *F. L. Věk* – pětidílný román, hlavní hrdina František Ladislav Věk, román *U nás* a povídka *Filosofská historie*

- **tematicky podobné dílo:**

Povídky *U rytířů*, *Na staré poště*, *Maloměstské historie* – podobnost těchto děl tkví v tom, že všechna díla se odehrávají v Litomyšli, Litomyšl na Jirásku silně zapůsobila

- **porovnání s filmovou verzí nebo dramatisací:**

Film byl natočen v roce 1937 v režii Otakara Vávry. Kritiky byl ohodnocen kladně. Místy úsměvná a svěží adaptace známé předlohy byla přijata s velkými sympatiemi kritiky a tentokrát se vzácně shodla i s diváky.